

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY NEZAMESTNANOSTI V KONTEXTE ÚPADKU A NONKONKURENCIESCHOPNOSTI SLOVENSKÝCH BANÍCKYCH SUBJEKTOV

Ing. Martin Bittner
Generálne riaditeľstvo Enel / Slovenské elektrárne
martin.bittner@enel.com

PhDr. Tatiana Soroková, PhD.
Katedra ekonomických teórií
Ekonomická fakulta, Technickej univerzity v Košiciach
tatiana.sorokova@tuke.sk

Abstrakt

Článok je zameraný na problematiku psychologických aspektov nezamestnanosti v kontexte úpadku a nonkonkurencie schopnosti v podmienkach slovenského priemyslu s výberovou vzorkou baníckych subjektov, konkrétne bane Nižná Slaná. V texte poukazujeme na psychologické činitele, ktoré vážne ovplyvňujú problematiku nezamestnanosti, ako fenoménu súčasnej doby a zároveň poukazujú na relatívne nízky záujem zo strany vlády na riešenie všeobecnej konkurencieschopnosti a s ňou súvisiacich regionálnych problémov Slovenska.

Abstract

Article is focused on issues of psychological aspects of unemployment in the context of decline and uncompetitiveness in conditions of Slovak industry with selected pattern of mining companies, especially mining company Nizna Slana. In the text we pointed to the psychological factors that seriously affect the issue of unemployment as a phenomenon of today and at the same time we are pointing on the relative low interest from government site to find the solution of general competitiveness and related regional problems of Slovakia.

Key words / Kľúčové slová: *unemployment / nezamestnanosť, competitiveness / konkurencieschopnosť, mining industry / banícky priemysel, regional issues / regionálne problémy*

1 ÚVOD

Nezamestnanosť predstavuje výrazný ekonomický a psychosociálny problém. Je prirodzeným fenoménom a atribútom spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve a demokracii. Jej nekontrolovateľný vývoj môže spôsobiť masový charakter a vyvoláva vážne ekonomické, sociálne a psychologické problémy, ktoré zasahujú nie len do života konkrétneho jedinca, ale celých rodinných väzieb. Nezamestnanosť ako fenomén dnešnej doby je poznamenaná mnohými atribútmi, ktoré prinášajú so sebou určité psychické výhody, avšak v prevažnej väčšine, nevýhody pre postihnutú časť obyvateľstva.

2 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY NEZAMESTNANOSTI

Nezamestnanosť je nepríjemná, priam šokujúca životná udalosť, ktorá vytvára v živote človeka zlom, nakoľko ohrozuje všetky oblasti života nezamestnaného, pričom nezamestnanosť je viac ako len vyčlenenie z procesu produkcie. Ekonomické problémy v tomto aspekte sú dôležité, ale nie sú najpodstatnejšie. Sociálna sieť poistenia v nezamestnanosti zmierňuje vážne finančné problémy, ale nezamestnanosť zvyčajne prináša aj stratu spoločenských kontaktov, zosun do sociálnej izolácie, rastúci pocit bezmocnosti a predstavuje tak podstatnú poruchu v osobnom živote jedinca, vo vytváraní identity a v rozvoji osobnosti.

Z hľadiska psychológie je nezamestnanosť prejavom straty:

- štruktúry dňa pôvodne určovanej prácou ekonomickej istoty,
- perspektívy pracovného postupu,
- spoločenského uznania,
- spoločenských kontaktov s kolegami,
- pocitu vlastnej dôležitosti pre spoločnosť,
- inšpirácie, ktorú poskytovalo pracovné prostredie,
- roly „živiteľa“ rodiny (predovšetkým u mužov).

V niektorých aspektoch by sa mohlo zdať, že nezamestnanosť predstavuje riešenie mnohých stresujúcich faktorov súvisiacich s prácou, že nezamestnaný má viac voľného času, má viac možností tráviť ho s partnerom, rodinou a priateľmi a že nezamestnanosť navyše poskytuje príležitosť na začiatok novej profesionálnej kariéry, podľa psychologických štúdií predstavuje celý rad stresorov spojených s týmto negatívnym fenoménom. Prvé významnejšie výskumy o psychosociálnych dôsledkoch nezamestnanosti pochádzajú z čias Veľkej hospodárskej krízy. Podľa oficiálnych údajov bola miera nezamestnanosti v priemyselných krajinách v tridsiatych rokoch

dvadsiateho storočia vyše dvadsať percent. Po rozpade socialistického spoločenského systému prvý prudký nárast nezamestnanosti bol zaznamenaný v SR v roku 1991. Jeho príčinou bola najmä konverzia zbrojnej výroby, zdrazenie vstupov z dovozu v surovinovo a materiálovo náročných výrobných procesoch, rozpad východných trhov a neschopnosť akceptovať sa na rýchle štrukturálne zmeny. Prudký nárast nezamestnanosti zaznamenaný ku koncu roka 1998 bol ovplyvnený predovšetkým rastúcimi zdrojmi pracovných síl (dôsledok demografického vývoja), znížením dynamiky ekonomického rastu a nedostatku finančných zdrojov v podnikoch - čo vyústilo do hromadného prepúšťania zamestnancov. Vývoj nezamestnanosti v období 1994–1998 ovplyvňoval rast zamestnanosti v súkromnom sektore – doprevádzaný poklesom zamestnanosti vo verejnom sektore (v roku 1994 sa súkromný sektor podieľal na zamestnanosti v SR 40,5 %, v roku 1998 to bolo už 65,2 %.) Zmenila sa i odvetvová štruktúra zamestnanosti – výrazne sa znížil podiel priemyslu a predovšetkým poľnohospodárstva, lesného hospodárstva priemyslu, dopravy a stavebníctva na celkovej zamestnanosti. Najintenzívnejší rast v zamestnanosti sa zaznamenal v odvetví súkromného sektoru, osobných služieb, peňažníctva a poisťovníctva.

2.1 Rozdelenie nezamestnanosti

Nezamestnanosť predstavuje niekoľko dimenzií:

- systémovú (cyklickú) - je spojená s hospodárskym cyklom. V čase, keď sa ekonomika nachádza v hospodárskej depresii, je (a môže byť) zamestnaných menej ľudí ako v dobe konjunktúry
- absolútnu - v určitej oblasti spoločnosti je počet hľadajúcich zamestnanie vyšší, ako počet pracovných miest
- štrukturálnu - súvisí s nerovnomernosťou dopytu a ponuky práce a všeobecného vedeckého rozvoja; nezamestnaný objektívne nemôže získať prácu vo svojom odbore, súvisí s celou ekonomikou (napr. nadbytok baníkov po uzavretí baní v určitej oblasti, ale v oblasti chýbajú stolári).
- frikčnú (dočasnú) - krátkodobá a súvisí s obdobím hľadania si novej práce - napríklad pri sťahovaní sa do iného mesta
- sezónnu - vzťahuje sa na sezónnu prácu (napr. v zime je nezamestnaných viac stavbárov)

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY NEZAMESTNANOSTI V KONTEXTE ÚPADKU A NONKONKURENCIESCHOPNOSTI SLOVENSKÝCH BANÍCKYCH SUBJEKTOV

- technologickú - v rámci technologického vývoja sa vyvíja trh práce vzhľadom na požadované profesie (obzvlášť v priemysle a v poľnohospodárstve sú potrebné určité profesie a vzdelanie)
- skrytú - navonok sa neprejavujúcu, nezamestnaný nemá prácu dlhšie ako 1 rok. V tomto prípade je veľmi ťažký návrat späť do práce, preto sa s týmito nezamestnanými nepočíta v štátnej politike zamestnanosti
- špeciálne typy nezamestnanosti (napr. mládeže, žien, regionálna, trvalá,...)
- nepravú - zdanlivú, dobrovoľnú

Niektoré skupiny nezamestnaných potrebujú zvýšenú pomoc, keďže je u nich preukázateľné zvýšené riziko psychického, zdravotného aj sociálneho ohrozenia. Sú to predovšetkým:

- mladiství,
- absolventi škôl,
- ženy po materskej dovolenke,
- uchádzači o zamestnanie so zmenenou pracovnou schopnosťou,
- uchádzači v pred dôchodkovom veku,
- dlhodobo evidovaní a problémoví uchádzači.

2.2 Priebeh nezamestnanosti a jej vplyv na psychiku človeka

Priebeh nezamestnanosti a jej vplyv na psychiku človeka má svoj **zákonitý vývoj**. Vyplýva to aj Harrisonovho modelu nezamestnanosti, z ktorého sa dozvedáme i to, že ak je niekto vo fáze pesimizmu, či apatie, je to v určitom období zákonitost' spojená s utrpením nezamestnaného a nie jeho "dobrovoľná voľba".

Harissonov model ukazuje vplyv nezamestnanosti na duševnú stabilitu nezamestnaného v závislosti na čase:

1. fáza – **šok**: začiatočná reakcia človeka (trvá asi týždeň), odmieta skutočnosť, že sa stáva nezamestnaným.

2. fáza – **optimizmus**: Nezamestnaný sa zmobilizuje, je aktívny, žije obdobie usilovného hľadania nového zamestnania, viery v budúcnosť. Spravidla obdobie troch mesiacov.

3. fáza – **pesimizmus**: na nezamestnaného doľahne ťarcha opakujúcich sa neúspechov v hľadaní práce, dochádza k poklesu aktivity v hľadaní zamestnania, nastavajú pocity menejcennosti, nastáva strata sebavedomia a sebaúcty, prichádzajú pocity, ktoré sú subjektívne veľmi ničujúce, môžu vyústiť až do samovražedných pokusov. Je to obdobie do šesť mesiacov.

4. fáza – **fatalizmus**: subjektívne sa nezamestnaný začína cítiť lepšie, vyrovnáva sa so situáciou, stráca však akýkoľvek záujem o zamestnanie, rastie apatia voči spoločnosti, odmieta základné ľudské a občianske hodnoty. Človek, ktorý sa dostal do tejto fázy, je len veľmi ťažko zamestnateľný.[6]

2.3 Dlhodobá nezamestnanosť

Dlhodobá nezamestnanosť býva častá u jedincov, ktorí sú počas pracovnej kariéry opakovane súvisle nezamestnaní. Týka sa príslušníkov niektorých sociálnych kategórií (nekvalifikovaní pracovníci, ženy atď.), a tiež aj niektorých regiónov Slovenska.

Dĺžka trvania nezamestnanosti je veľmi dôležitou z hľadiska návratu nezamestnaného do pracovného procesu.

Faktory pôsobiace na vznik dlhodobej nezamestnanosti:

- nedostatočná kvalifikácia, málo pracovných skúseností,
- nedostatočná sebadôvera,
- nezáujem a diskriminácia určitých kategórií zo strany zamestnávateľov, nedôstojné podmienky ponúkaných prác,
- nízke finančné ohodnotenie ponúkaných prác či nezáujem o málo platené miesta zo strany uchádzačov o zamestnanie,
- hodnotová orientácia uchádzačov o zamestnanie, ktorá nekorešponduje s podmienkami ponúkaných prác,
- nezáujem o prácu – závislosť na podpore,
- objektívne okolnosti (t.j. napr. stav ekonomiky, trhu práce v regióne, bydlisko, vysoké náklady na dochádzanie, neekonomickosť...)

Znovuzaradenie dlhodobo nezamestnaných vyžaduje pre spoločnosť vyššie náklady, než sprostredkovanie práce krátkodobo nezamestnaným osobám. Znamená však tiež veľmi veľké komplikácie a množstvo problémov pre dlhodobo nezamestnaného.

Nezamestnanosť je vďačná téma, ktorá väbi pozornosť médií, zahraničných pozorovateľov, literátov i umelcov. Nečudo, veď nezamestnanosť je v mnohých prípadoch veľmi ťažko riešiteľná situácia do ktorej sa môže dostať jednotlivec i celé regióny. Veľká väčšina ľudí je u nás závislých na zamestnaní, mnohí ľudia z predchádzajúceho systému nezdedili žiadne nehnuteľnosti ani lukratívne pozemky z predaja ktorých by v čase náhodnej nezamestnanosti mohli žiť. Nezdedili ani akýsi genetický kód k podnikaniu, ktorý by potenciálne mohol predikovať možnú flexibilitu a hneď zaradiť sa do podnikateľskej sféry. Týmto fenoménom sú azda najviac

postihnuté niektoré profesie, z reality vyplýva, že v našom priemysle konkrétne ide o banícky stav, ktorý zaznamenáva už niekoľko rokov hlboký prepád v rámci konkurencieschopnosti, či vôbec prežitia v sfére priemyslu.

3 POHĽAD NA AKTUÁLNU NONKONKURENCIESCHOPNOSŤ

Od roku 1990 v rámci vládou SR schváleného útlmového programu (uznesenie vlády SR č. 246/1991) došlo k zastaveniu ťažby rúd antimónu, olova, zinku, medi, ortuti, drahých kovov a viac ako polovice objemu ťažby železných rúd. Jediným rudným ložiskom na Slovensku, na ktorom ťažba aj napriek ekonomickým problémom pokračovala, je Nižná Slaná (SIDERIT, s.r.o.). Ročné objemy ťažby sa pohybovali okolo 630 tis. ton (2003), čo pokrývalo asi 7-10% domácej spotreby železných rúd. S prihliadnutím na liberalizáciu cien energie po roku 2002 bol ďalší osud tohto ložiska neistý. V súvislosti s aktuálnou cenou zlata na svetovom trhu pokračuje ťažba zostávajúcich zásob zlato-strieborných rúd na žile Svätozár v Hodruši – Hámroch, v rámci „zlatého programu“ sa uvažuje s vyhľadávacím prieskumom v JZ a SV okolí ložiska. Ťažba ostatných rudných surovín na overených ložiskách, vo väčšine prípadov s nebilančnými alebo s malým objemom geologických zásob, bez dotácií zo štátneho rozpočtu v najbližšej budúcnosti neprichádza do úvahy. Celá spotreba týchto komodít je zabezpečovaná dovozom.

26.10.2008 mnohé médiá priniesli správu, že Banská spoločnosť Siderit Nižná Slaná pôjde do konkurzu a približne 600 pracovníkov príde o prácu. Železnorudná baňa v gemerskom regióne mala dlhší čas finančné problémy, pre dlhy jej Slovenský plynárenský priemysel odstavil dodávky plynu a podnik zastavil prevádzku. Podnik patril k najväčším zamestnávateľom v okolí Rožňavy. V okrese podľa štatistiky Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny je bez práce 19,1 percenta ľudí. V dôsledku ďalšieho prepúšťania nezamestnanosť stúpne na viac ako 20 percent.

Za Sideritom stojí podľa registra cyperský a ukrajinský kapitál. Zamestnanci sa sťažovali, že im za niekoľko mesiacov nevyplatili mzdy. Televízne médiá prinášali správy, že firma nemá žiaden majetok, tri mesačné platy zamestnancov preto vyplatili z garančného fondu. 60 zamestnancom ponúkla vzápätí prácu zahraničná spoločnosť, ktorá sa zaoberá razením tunelov. Vláda minulý rok schválila Sideritu pomoc približne šesť miliónov eur. Časť dotácie Siderit vyčerpá. Tieto informácie neboli ojedinelé z nášho banského priemyslu. Takmer 600 zamestnancov stratilo prácu a životné istoty a psychickú traumu nadobudlo minimálne ešte raz toľko občanov, nakoľko akákoľvek nezamestnanosť sa netýka len danej osoby, ale zákonite celej rodiny.

„Kedysi platilo: som baník, kto je viac? Dnes? Zametajú s nami, ako s handrami,“ tvrdia zhodne mnohí zamestnanci podniku, ktorí v Nižnej Slanej fárili do podzemia aj viac ako 24 rokov. Žiadne výhody, či benefity nemáme, odchádzame do dôchodku vo veku podľa zákona, nehľadiac na riskantnú a zdraviu nebezpečnú náročnosť práce.[7]

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMICS VIII

Konateľ Sideritu Vjačeslav Semenov sa snažil v zložitý čas zlú situáciu za každú cenu zvrátiť. Pri rokovaníach s Ministerstvom hospodárstva mu prišli pomôcť majitelia firmy z Kyjeva. Doteraz však s ministerskými úradníkmi k dohode nedospeli. Vláda už Sideritu pomohla. Napriek kritike z podnikateľského prostredia podniku vlni schválila vyše 180 miliónovú dotáciu na výmenu energeticky nenásytných technológií za úspornejšie. Podmienkou však bolo, že Siderit načrie aj do vlastných zdrojov. Namiesto toho však podnik požiadala o zdvojnásobenie štátnej dotácie, čo ministerstvo hospodárstva zmietlo zo stola. [7]

Baníci sú doma, ekonomicky, psychicky i sociálne na dne, už rok a pol bez práce. Nádej im svitne, keď sa objavia noví investori. Jednoduché to ale nie je, lebo bez podpory vlády sa veci nepohnú. Pátranie po investoroch potvrdil aj starosta Nižnej Slanej Ján Vieloha: „Jeden bol z Indie, ale zatiaľ k dohode nedošlo. Priamo v obci sa aspoň o časť areálu bane zaujímali aj zástupcovia firmy z Moldavy nad Bodvou. Ich projekt však stroskotal na prieskume o nebezpečných vplyvoch zinku a olova na zdravie.“[7]

Do hry za záchranu bane postupne vstúpili aj banskí odborári, ktorí o pomoc opakovane žiadajú vládu. Podľa niektorých odborníkov by mohla baňu postaviť na nohy tzv. sociálna ťažba, teda priama dotácia na tonu vyťaženej železnej rudy po vzore uhoľných baní. Navrhujú tiež, aby sa ako štartovací kapitál využili peniaze z nepredaných emisných limitov Sideritu. Emisné povolenky sú však súčasťou majetkovej podstaty firmy, z ktorej by mali byť uspokojení veritelia. Firma je totiž už druhý rok v konkurze.[1]

V skutočnosti ide aj o čas, nakoľko dlh skrachovanej bane plynárom presiahol sedem miliónov eur a až 600 prepustených zamestnancov v celej „hladovej doline“ dodnes nemá prácu, žije z podpory v nezamestnanosti, čo štát stojí nemalé finančné prostriedky. Od Rimavskej Soboty po Poprad niet žiadnej práce. Trpia celé rodiny. Je potrebné vypracovať nové ekonomické analýzy, auditovať všetky postupy, vyhodnocovať chyby, nedostatky, vypracovať dôkladné ekonomické plány na riešenie menovaných regionálnych problémov.

Najaktuálnejšie informácie z mája 2010 hovoria, že "Vláda je pripravená ísť do návratných pôžičiek, do určitých úľav, byť sprostredkovateľom," povedal premiér pri otvorení priemyselnej zóny v Rožňave, kam prišli aj bývalí zamestnanci Sideritu. Podnik je totiž v konkurze už vyše roka a so všetkými prepustenými. Okrem toho podľa odborníkov záchrana firmy nebude jednoduchá ani efektívna. Vláda uvažuje, že ju oživí cez spojenie s Hornonitrianskymi baňami. Avšak aj tie prežívajú len vďaka dotáciám od štátu. Okrem toho má Siderit miliónové dlhy. "Ak sa doteraz nenašiel súkromný investor, ktorý by mal záujem o obnovenie ťažby, nevidíme dôvod, by mali daňoví poplatníci financovať jej obnovenie," komentuje analytik Inštitútu Iness Radovan Ďurana.[2] Ako vyplýva z analyzovanej problematiky, názory na rozvoj banického priemyslu na Slovensku sú rôzne a mnohodimenzionálne.

4 ZÁVER

V súčasnom vyspelom svete je základným cieľom každej krajiny dosiahnuť hospodársky rast. Dosiahnutie dlhodobého a rýchleho hospodárskeho rastu v dnešnej otvorenej trhovej ekonomike je možné docieľiť pomocou vytvorenia vhodných podmienok pre rast ekonomickej konkurencieschopnosti krajiny. Konkurencieschopnosť krajiny je dôležitou podmienkou na to, aby boli také aj podniky. Platí to aj naopak v tom zmysle, že konkurencieschopnosť podnikov odráža konkurencieschopnosť krajiny. Na konkurencieschopnosť krajiny vplyva do veľkej miery, aj to aká je konkurencieschopnosť na mikroekonomickej úrovni, teda na úrovni podnikov. Hospodársky vývoj Slovenska, ale aj mnohých iných krajín závisí od toho ako sa dokáže podnikateľská sféra presadiť na trhu, kde vládne konkurenčný boj. Konkurencieschopnosť je základnou podmienkou existencie podniku.[3]

Každá ekonomika je ovplyvňovaná rôznymi faktormi, ktoré spôsobujú zmenu v jej konkurenčnej schopnosti. Tieto faktory môžu ovplyvňovať konkurencieschopnosť krajiny pozitívne, ale taktiež negatívne. Nejedná sa len o jeden typ faktorov, ktoré ovplyvňujú konkurencieschopnosť, ide o mix environmentálnych, ekonomických, sociálnych a psychologických faktorov, kde môžeme zaradiť napríklad životné prostredie, kvalitu života, znalosti, moderné technológie, či priemyselné stratégie. Tieto faktory sa navzájom ovplyvňujú a je medzi nimi úzka prepojenosť, ktorá v každom prípade súvisí so životnou úrovňou obyvateľov danej krajiny a s jej ekonomicko, sociálno, psychologickým kontextom dynamiky existencie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- [1] LALINSKÝ, Tibor: Faktory konkurencieschopnosti slovenských podnikov [online]. 2008. [cit. 2010-02-06]. Dostupné na internete: <www.nbs.sk/img/Documents/PUBLIK/08_lal1.pdf>.
- [2] <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-43695140-premier-slubuje-ze-kupi-pracu-ludom>
- [3] <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-43695190-robert-fico-vytiahol-volebne-tromf>
- [4] WEF: The Global Competitiveness Report 2008- 2009 [online]. 2008. [cit. 2010-03-07]. Dostupné na internete: www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf
- [5] SOROKOVÁ, T. Fragmenty psychológie , Elfa, Košice, 2008
- [6] <http://www.topky.sk/cl/10/320514/Siderit-Nizna-Slana-zastavil-vyrobu>